

SIGMUND FREUD

*Psychopatológia
každodenného
života*

O zabúdani, prerieknutí, prechmate, povere a omyle

EUROPA

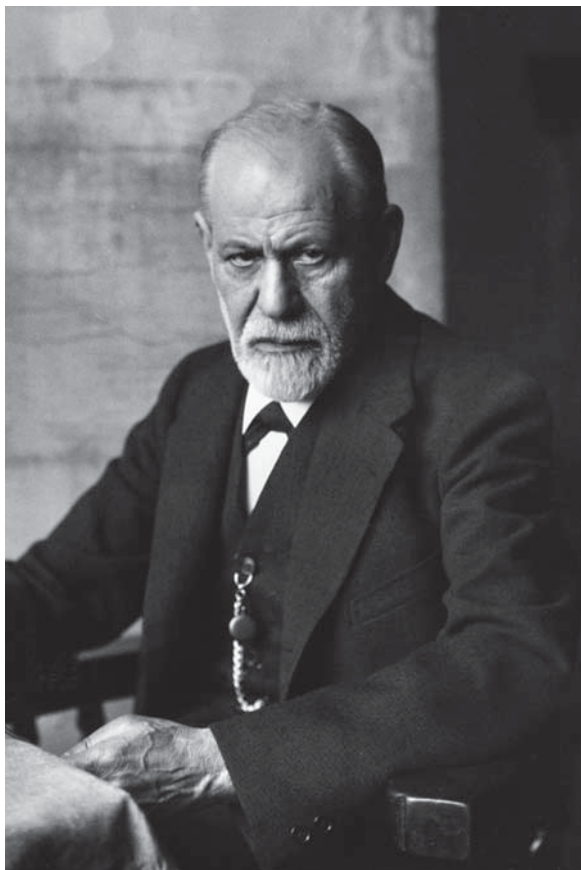
SIGMUND

FREUD

*Psychopatológia
každodenného
života*

O zabúdani, prerieknutí, prechmate, povere a omyle

EUROPA

Sigm. Freud

zväzok 11

**Sigmund Freud: Psychopatológia každodenného života
– O zabúdaní, prerieknutí, prechmate, povere a omyle**

Preklad © Milan Krankus 2015

Návrh obalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2015

Sadzba © bee&honey, s.r.o. (www.beeandhoney.sk) 2015

Ako jedenásty zväzok edície Šimon

vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2015

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-89111-69-5

I ZABÚDANIE VLASTNÝCH MIEN

V časopise *Monatschrift für Psychiatrie und Neurologie*, ročník 1898, som pod názvom *Zum psychischen Mechanismus der Vergesslichkeit* uverejnil krátky článok, ktorého obsah teraz zopakujem a použijem ako východisko k ďalším úvahám. Často sa vyskytujúci prípad dočasného zabúdania vlastných mien som tam podrobil psychologickú analýze na pregnantnom príklade z vlastného sebaopozorovania. Dospel som k výsledku, že sa tento bežný a prakticky nie príliš významný prípad zlyhania jednej psychickej funkcie – pamäti – dá objasniť spôsobom, ktorý vysoko presahuje bežný prístup k tomuto javu.

Ak sa veľmi nemýlim, psychológ, od ktorého by sme žiadali vysvetlenie, prečo si veľmi často nemôžeme spomenúť na meno, o ktorom sme presvedčení, že ho poznáme, uspokojil by sa s odpoveďou, že vlastné mená sa ľahšie zabúdajú ako iný obsah pamäti. Uviedol by plauzibilné príčiny tejto preferencie zabúdania vlastných mien, ale inú podmienenosť tohto procesu by netušil.

Podnetom na dôkladný výskum dočasného zabúdania mien mi bolo pozorovanie istých osobitostí, ktoré sa v niektorých, aj keď nie vo všetkých prípadoch, dali zreteľne postrehnúť. V týchto prípadoch totiž nielen *zabúdame*, ale si aj *klamlivo spomíname*. Človeku, ktorý sa usiluje spomenúť si na meno, čo mu vypadlo z pamäti, prichádzajú na um iné – *náhradné mená* –, o ktorých síce hneď zistí, že sú nesprávne, no napriek tomu sa mu veľmi úporne opätovne vnucujú. Proces, ktorý má viesť k reprodukovaniu hľadaného mena, akoby sa *presunul*, a tak priviedol k nesprávnej náhrade. Podľa môjho predpokladu sa tento presun neponecháva psychickej svojvôli, ale prebieha po zákonitých a racionálnych dráhach. Inými slovami, domnievam sa, že náhradné meno (alebo mená) sú s hľadaným menom v súvislosti, ktorá sa dá zistiť, a dúfam, ak sa

mi podarí túto súvislosť dokázať, že vnesiem svetlo aj do priebehu zabúdania mien.

V príklade, ktorý som si vybral na analýzu roku 1898, som sa márne usiloval spomenúť si na meno majstra, tvorca veľkolepých fresiek *Posledného súdu* v orvietskom dóme. Namiesto hľadaného mena – *Signorelli* – sa mi vnucovali mená dvoch iných maliarov – *Boticelli* a *Boltraffio* –, ktoré som hneď a rozhodne zavrhol ako nesprávne. Keď mi ktosi cudzí oznámil správne meno, okamžite a bez zaváhania som ho poznal. Skúmanie, pod akými vplyvmi a po akých asociačných dráhach sa reprodukovanie takýmto spôsobom presunulo – zo *Signorelli* na *Boticelli* a *Boltraffio* – viedlo k nasledujúcim výsledkom:

a/ Dôvod, prečo mi meno *Signorelli* vypadlo z pamäti, nemožno hľadať ani vo zvláštnosti tohto mena, ani v psychologickom charaktere súvislosti, do akej bolo zaradené. Zabudnuté meno mi bolo rovnako dôverne známe ako prvé z náhradných mien – *Boticelli* – a oveľa dôvernejšie ako druhé náhradné meno – *Boltraffio* –, o nositeľovi ktorého viem asi toľko, že patril k milánskej škole. No súvislosť, v akej k tomuto zabudnutiu mena došlo, sa mi zdá bezvýznamná a nevedie k ďalšiemu vysvetleniu: Cestoval som kočom z mesta Ragusa v Dalmácii do istej stanice v Hercegovine s akýmsi cudzincom. Hovorili sme o cestovaní v Taliansku a ja som sa spolucestujúceho spýtal, či už bol v Orviete a videl slávne fresky od ***.

b/ Zabudnutie tohto mena sa objasní až potom, keď si spomeniem na tému, o ktorej sme debatovali bezprostredne pred týmto rozhovorom, a javí sa ako *rušenie novo sa vynárajúcej témy témou, ktorá jej predchádzala*. Krátko predtým, než som sa svojho spolucestujúceho spýtal, či už bol v Orviete, bavili sme sa o mravoch Turkov žijúcich v Bosne a Hercegovine. Rozprával som, čo som kedysi počul od kolegu pôsobiaceho medzi týmito ľuďmi, že totiž prejavujú absolútnu dôveru k lekárovi a úplnú odovzdanosť osudu. Ak sa im musí oznámiť, že chorému už niet pomoci, odpovedajú: „Čo na to povedať, pane (*Herr*)? Viem, že by si ho zachránil, keby sa zachrániť dal.“ Iba v týchto vetách nachádzame slová a mená: *Bosna*,

Hercegovina a *Herr* (pane), ktoré sa dajú začleniť do asociačného radu medzi Signorelli a Boticelli – Boltraffio.

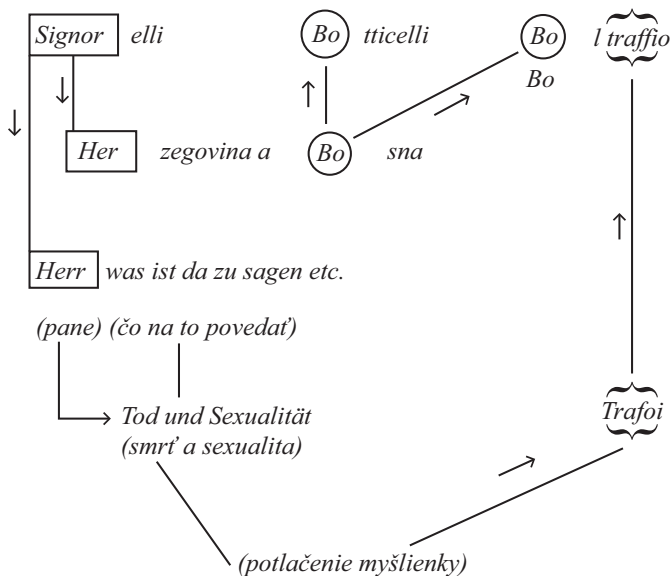
c/ Predpokladám, že rad myšlienok týkajúcich sa mravov Turkov v Bosne atď. bol schopný rušiť ďalšie myšlienky preto, lebo som od neho odvrátil pozornosť skôr, než došiel do konca. Spomínam si totiž, že som chcel vyrozprávať druhú anekdotu, ktorá sa mi uchovala v pamäti vedľa prvej. Títo Turci si nado všetko cenia pohlavné rozkoše a pri sexuálnych poruchách upadajú doslova do zúfalstva, ktoré čudne kontrastuje s ich rezignáciou v nebezpečenstve života. Jeden z pacientov môjho kolegu mu raz povedal: „Ved’ vieš, *pane* (*Herr*), keď *to* už nejde, nemá život cenu.“ Potlačil som v sebe chuť rozprávať o tejto charakteristickej črte, lebo som sa nechcel dotknúť takej chúlостivej témy v rozhovore s cudzím človekom. Urobil som však ešte viac; odvrátil som aj pozornosť od pokračovania myšlienok, ktoré by sa v mojej mysli mohli spájať s témou „Smrť a sexualita“. Vtedy som bol ešte pod vplyvom správy, ktorú som dostal pred niekoľkými týždňami za svojho krátkeho pobytu v *Trafoi*. Pacient, ktorý ma stál veľa námahy, skoncoval so svojím životom kvôli nevyliciteľnej sexuálnej poruche. Celkom iste viem, že mi na onej ceste do Hercegoviny táto smutná udalosť a všetko, čo s ňou súviselo, vôbec nezišla na um v podobe spomienky. Ale zhoda medzi *Trafoi* a *Boltraffio* ma núti predpokladať, že vtedy táto reminiscencia, aj keď som úmyselne odvrátil pozornosť, vo mne pôsobila.

d/ Zabudnutie mena Signorelli už nemôžem pokladať za náhodnú udalosť. Musím pripustiť, že v tomto procese pôsobila nejaká *pohnútka*. Boli to pohnútky, ktoré ma podnietili, aby som prerušil výklad svojich myšlienok (o mravoch Turkov atď.), a ktoré ma potom ovplyvnili, aby som z vedomia vylúčil myšlienky s ním spojené, čo by mohli viesť k správe z *Trafoi*. Chcel som teda na niečo zabudnúť, niečo som *potlačil*. Chcel som však zabudnúť niečo iné než meno orvietskeho majstra; no toto iné bolo schopné vstúpiť s jeho menom do asociačnej súvislosti, takže akt mojej vôle sa minul cieľa a ja som *jedno zabudol proti svojej vôli*, zatiaľ čo *úmyselne* som chcel zabudnúť *druhé*. Odpor

proti spomínaniu smeroval proti jednému obsahu; neschopnosť spomenúť si sa prejavila v druhom. Jednoduchší by bol zrejme prípad, keby sa odpor a neschopnosť spomenúť si týkali toho istého obsahu. Ani náhradné mená sa mi už nezdvajú tak celkom neoprávnené ako pred týmto objasnením; pripomínajú mi (kompromisným spôsobom) aj to, čo som chcel zabudnúť, aj to, na čo som si chcel spomenúť, a ukazujú mi, že môj úmysel niečo zabudnúť sa ani celkom nepodaril, ani celkom nestroskotal.

e/ Veľmi nápadný je spôsob vzťahu, ktorý sa vytvoril medzi hľadaným menom a potlačenou témou (o smrti a sexualite atď., v ktorej sa vyskytujú mená Bosna, Hercegovina a Trafoi). Túto súvislosť znázorňuje pripojená schéma, prebratá z článku z roku 1898.

Meno Signorelli bolo pritom rozdelené na dve časti. Jedna dvojica slabík sa nezmenená vrátila v jednom z náhradných mien (*elli*), zatiaľ čo druhá získala prekladom *Signor* – *Herr* niekoľko rozličných vzťahov k menu obsiahnutému v potlačenej téme, ale tým bola stratená pre reprodukciu. Jej nahradenie nastalo tak, akoby bol nastal presun pozdĺž asociácie mien

„Hercegovina a Bosna“ bez ohľadu na zmysel a akustické ohraňenie slabík. Pri tomto procese sa teda s menami zaobchádzalo ako s písmovými obrazmi vety, ktorá sa má pretvoriť na obrázkovú hádanku (rébus). O celom procese, ktorý namiesto mena Signorelli vytvoril takto náhradné mená, nedostalo vedomie nijaké správy. *Na prvý pohľad* sa zdá, že vzťah medzi témou, kde sa vyskytlo meno Signorelli, a potlačenou témou časovo ju predchádzajúcou, ktorý by presahoval tento návrat rovnakých slabík (lepšie povedané sledu hlások), nemožno nájsť.

Možno nie je zbytočné poznamenať, že tento výklad nie je v rozpore s podmienkami vybavovania si v pamäti a zabúdania, ktoré psychológovia predpokladajú a hľadajú v istých vzťahoch a dispozíciách. My sme len v určitých prípadoch k všetkým dávno uznávaným momentom, ktoré môžu spôsobiť zabudnutie mena, pripojili ďalší *motív* a okrem toho sme prispeli k objasneniu mechanizmu omylov pamäti. Predpokladané dispozície sú nepostrádateľné aj pre náš prípad, lebo vytvárajú možnosť, aby sa potlačený element asociačne zmocnil hľadaného mena a stiahol ho so sebou do sféry potlačeného. Pri inom mene s priaznivejšími podmienkami na reprodukovanie by sa to možno nestalo. Je totiž pravdepodobné, že sa potlačený prvok vždy usiluje uplatniť iným spôsobom, ale úspech dosiahne iba tam, kde nájde vhodné podmienky. Inokedy sa potlačenie podarí bez poruchy funkcie alebo, ako by sme mohli právom povedať, bez *symptómov*.

Sumarizáciou podmienok na zabudnutie mena spojené s chybným spomenutím sa ukáže: 1. určitá dispozícia k zabudnutiu mena, 2. krátko predtým uskutočnený proces potlačenia, 3. možnosť vytvoriť *vonkajšiu* asociáciu medzi uvedeným menom a elementom, ktorý bol predtým potlačený. Poslednú podmienku by sme pravdepodobne nemali príliš preceňovať, lebo vzhľadom na nepatrné nároky na asociáciu sa vo väčšine prípadov dá presadiť. Iná a hlbšie siahajúca je otázka, či takáto vonkajšia asociácia je naozaj dostačujúcou podmienkou, aby potlačený element rušil reprodukovanie hľadaného mena, či predsa len nie je potrebná vnútornejšia súvislosť oboch tém.

Pri povrchnom skúmaní sme ochotní túto požiadavku odmietnuť a pokladať za dostačujúce stretnutie v čase pri úplne odlišnom obsahu. Ale pri podrobnejšom skúmaní čoraz častejšie zistíme, že obidva prvky spojené vonkajšou asociáciou (potlačený a nový) majú aj obsahovú súvislosť, ktorá sa dá dokázať aj na príklade *Signorelli*.

Hodnota poznatku získaného pri analýze príkladu *Signorelli* závisí, samozrejme, od toho, či chceme tento prípad vyhlásiť za typický, alebo ojedinelý. Musím tvrdiť, že zabudnutie mena spojené s chybným spomenutím veľmi často prebieha tak, ako sme dokázali v prípade *Signorelli*. Takmer vždy, keď som mohol tento jav pozorovať na sebe, vedel som si uvedeným spôsobom aj vysvetliť, že je motivovaný potlačením. V prospech typického charakteru našej analýzy sa musím zmieniť aj o inom hľadisku. Myslím, že nemáme právo zásadne rozlišovať medzi prípadmi zabudnutia mena s chybným spomenutím a tými, kde sa nesprávne náhradné mená nevnucovali. Tieto náhradné mená sa v niektorých prípadoch objavujú spontánne; v iných prípadoch, v ktorých sa spontánne nevynárajú, môžeme ich zvýšenou pozornosťou donútiť, aby vyšli na povrch, a vtedy k potlačenému elementu a k hľadaniu menu prejavujú rovnaké vzťahy ako tie, čo sa vynárajú spontánne. Aby sa náhradné meno stalo vedomým, sú zrejme rozhodujúce dva momenty, po prvé, úsilie pozornosti, a po druhé, vnútorná podmienka, ktorá sa viaže na psychický materiál. Mohol by som ju hľadať vo väčšej alebo menšej ľahkosti, s akou sa vytvára požadovaná vonkajšia asociácia medzi obidvoma elementmi. Značná časť prípadov zabudnutia mena bez chybného spomenutia sa takto zaraďuje k prípadom s tvorbou náhradných mien, pre ktoré platí mechanizmus príkladu „*Signorelli*“. Určite by som sa však neodvážil tvrdiť, že všetky prípady zabudnutia mena sa dajú zaradiť do tej istej skupiny. Nepochybne existujú prípady zabudnutia mena, ktoré prebiehajú oveľa jednoduchšie. Celú vec vyjadríme hádam dosť opatrne, ak povieme: *Okrem jednoduchého zabúdania vlastných mien sa vyskytuje aj zabúdanie motivované potlačením.*

II ZABÚDANIE CUDZÍCH SLOV

Zdá sa, že bežná slovná zásoba nášho rodného jazyka je v medziach normálnej funkcie zabezpečená proti zabúdaníu. Inak je to, ako je známe, s výrazmi cudzieho jazyka. Sklon zabúdať ich existuje pre všetky časti reči a prvý stupeň poruchy funkcie sa prejavuje v nerovnomernosti, s akou ovládate bohatstvo cudzieho jazyka, závislej od nášho celkového stavu a od miery našej únavy. V mnohých prípadoch prebieha toto zabúdanie podľa rovnakého mechanizmu, aký sme odhalili v príklade „Signorelli“. Ako dôkaz uvediem jedinú analýzu, ktorá sa však vyznačuje cennými osobitosťami a týka sa prípadu zabudnutia nesubstantívneho slova z latinského citátu. Dovoľte mi podrobne a zreteľne opísať túto príhodu.

V lete minulého roku som – opäť cestou na prázdniny – obnovil známosť s mladým mužom akademického vzdelania, ktorý, ako som čoskoro zbadal, poznal niektoré moje psychologické práce. V rozhovore sme sa dostali – už ani neviem ako – k sociálnemu postaveniu národa, ku ktorému obidvaja patríme. Môj ctižiadostivý spoločník vyslovil pľutovanie nad tým, že jeho generácia je odsúdená na živorenie, nemôže rozvíjať svoje vlohy a uspokojovať svoje túžby. Vášnivú reč zakončil známym Vergiliovým veršom, v ktorom nešťastná Dido svoju pomstu na Aeneovi prenáša na potomstvo: *Exoriare...*, lepšie povedané, tak chcel zakončiť, lebo nebol schopný dať citát dohromady a zrejmú medzeru v pamäti sa usiloval zakryť presunutím slov: *Exoriar(e) ex nostris ossibus ultor!* Nakoniec namrzený povedal: „Prosím vás, netvárite sa posmešne, akoby ste sa kochali v mojich rozpakoch, a radšej mi pomôžte. V tom verši niečo chýba. Ako vlastne znie celý?“

S radosťou, odpovedal som a citoval som správne znenie: *Exoriar(e) aliquis nostris ex ossibus ultor!*

„To je hlúpe, zabudnúť také slovo. Koniec koncov práve vy tvrdíte, že nič nezabúdame bez príčiny. Som veľmi zvedavý a rád by som vedel, prečo som zabudol to neurčité zámeno *aliquis*.“

Ochotne som prijal výzvu, lebo som dúfal, že získam príspevok do svojej zbierky. Povedal som teda: To sa hneď dozvieme. Musím vás len požiadať, aby ste mi *úprimne a bez akejkoľvek kritiky* povedali všetko, čo vám zide na um, keď bez určitého zámeru sústredíte svoju pozornosť na zabudnuté slovo.¹

„Dobre, mám teda smiešny nápad rozdeliť to slovo na *a* a *liquis*.“ – Čo to má znamenať? – „Neviem.“ – Čo vám k tomu schádza na um ďalej? – „Pokračuje to takto: *relikvie – likvidácia – tekutina – fluidum*. Teraz už niečo viete?“

Nie, ešte dlho nie. Ale pokračujte, prosím.

„Myslím,“ pokračoval výsmešným tónom, „na Šimona Tridentského, ktorého relikvie som pred dvoma rokmi videl v jednom tridentskom chráme. Myslím na obvinenia z rituálnych vražd, ktoré sa práve teraz znovu vznášajú proti Židom, a na *Kleinpaulov* spis, ktorý vo všetkých týchto údajných obeťiach vidí inkarnácie, akési znovuobjavenie sa Mesiáša.“

To, čo vám zišlo na um, nie je celkom bez súvislosti s témou, o ktorej sme sa bavili skôr, než vám vypadlo latinské slovo.

„Máte pravdu. Ďalej myslím na článok v talianskych novinách, ktorý som nedávno čítal. Myslím, že mal názov: Čo hovorí sv. *Augustín* o ženách. Čo si s tým počnete?“

Čakám.

„Teda teraz mi prichádza na um čosi, čo určite vôbec nesúvisí s našou témou.“

Zdrzte sa láskavo akejkoľvek kritiky a –

„Už viem. Spomínam si na skvelého starého pána, s ktorým som sa stretol minulý týždeň, keď som cestoval.“

¹ Toto je zvyčajný spôsob ako dostať do vedomia elementy predstáv, ktoré sú skryté. Pozri moju knihu *Traumdeutung* (8. Auf., s. 71). (Ges. Werke, Bd. II/III.)

Skutočný *originál*. Vyzeral ako veľký dravec. Volá sa *Benedikt*, ak to chcete vedieť.“

Predsa aspoň isté zoradenie svätých a cirkevných otcov: sv. Šimon, sv. Augustín, sv. Benedikt. Myslím, že jeden cirkevný otec sa volá *Origenes*. Tri z týchto mien sú okrem toho aj vlastnými menami ako *Paul* v priezvisku *Kleinpaul*.

„Teraz mi schádza na um svätý Januáriu a zázrak s jeho krvou – zisťujem, že myšlienky pokračujú mechanicky ďalej.“

Nechajte to, svätý Januáriu a svätý Augustín majú obidvaja niečo spoločné s kalendárom. Nechcete mi pripomenúť ten zázrak s krvou?

„Nepoznáte to? V jednom neapolskom chráme je vo fiole uchovávaná krv svätého Januária, ktorá sa v určitý sviatok zázrakom opäť stáva tekutou. Ľud tomuto zázraku pripisuje veľký význam a je veľmi rozrušený, ak sa omešká, ako sa to raz stalo za francúzskej okupácie. Vtedy si veliaci generál – bol to Garibaldi, alebo sa mýlim? – zavolať bokom duchovného otca a naznačil mu, ukazujúc veľmi zrozumiteľným gestom na vojakov zoradených vonku, že, ako *dúfa*, zázrak sa čoskoro stane. A skutočne sa stal...“

Dobre a čo ďalej? Prečo ste sa zarazili?

„Teraz mi skutočne zišlo čosi na um... je to však príliš intímne, aby som to mohol povedať... Okrem toho nevidím ani súvislosť, ani nevyhnutnosť, prečo by som to mal rozprávať.“

O súvislosť sa postarám ja. Prirodzene, nemôžem vás nútiť, aby ste rozprávali, čo vám je nepríjemné, ale potom nežiadajte odo mňa, aby som vám povedal, prečo ste zabudli slovo *aliquis*.

„Naozaj? Myslíte? Teda zrazu som si pomyslel na dámu, od ktorej by som mohol poľahky dostať pre nás obidvoch veľmi nepríjemnú správu.“

Že jej vynechala menštruácia.

„Ako ste to mohli uhádnuť?“

To už nie je ťažké. Dostatočne ste ma na to pripravili. Pomyslíte *na svätých z kalendára, na krv, ktorá sa v určitý deň stáva tekutou, na rozčúlenie, keď táto udalosť nenaštane, na zreteľnú hrozbu, že sa ten zázrak musí stať, lebo inak...* Spracovali ste zázrak svätého Januária na skvelú nárazku na menštruačný cyklus onej dámy.

„Bez toho, aby som o tom vedel. A vy si naozaj myslíte, že pre toto úzkostné očakávanie som nemohol reprodukovať slovo *aliquis*?“

O tom nepochybujem. Spomeňte si len na rozdelenie *aliquis* a asociácie: *relikvie, likvidácia, tekutina*. Mám ešte začleniť do tej súvislosti svätého Šimona, ktorý bol obetovaný ako *diet'a* a ku ktorému ste sa dostali od relikvií?

„Radšej to nerobte. Dúfam, že tieto myšlienky, ak som ich aj skutočne mal, neberiete vážne. Preto sa vám priznám, že tá dáma je Talianka a že som v jej spoločnosti navštívil aj Neapol. Lenže nemôže to byť všetko náhoda?“

Musím nechať na vás, aby ste posúdili, či si môžete všetky tieto súvislosti vysvetliť predpokladom nejakej náhody. Hovorím vám však, že každý podobný prípad by vás pri analýze priviedol k rovnako čudným „náhodám.“²

Mám viacero dôvodov ceniť si túto malú analýzu, za ktorú vďačím svojmu vtedajšiemu spolecestujúcemu. Po prvé preto, že som v tomto prípade mal možnosť čerpať zo zdroja, ktorý mi je inokedy neprístupný. Väčšinou musím tu uvádzané príklady porúch psychických funkcií v každodennom živote čerpať z vlastného sebaopozorovania. Obsiahlejšiemu materiálu, ktorý mi poskytujú moji neurotickí pacienti, sa usilujem vyhnúť, pretože sa obávam námietky,

² Táto malá analýza vzbudila v literatúre značnú pozornosť a vyvolala živé diskusie. Práve na nej sa E. Bleuler pokúsil matematicky postihnúť dôveryhodnosť psychoanalytického výkladu a dospel k záveru, že má vyššiu hodnotu pravdepodobnosti ako tisíce nepopierateľných lekárskech „poznatok“ a že jeho zvláštne postavenie je dané tým, že sme si doteraz nezvykli vo vede pracovať so psychologickými pravdepodobnosťami (Das autistisch-undisziplinierte Denken in der Medizin und seine Überwindung. Berlin 1919.)

že tieto javy sú výsledkom a prejavom neurózy. Pre moje účely má teda osobitnú cenu, ak sa mi ponúkne cudzia a nervove zdravá osoba za objekt takéhoto skúmania. Táto analýza je dôležitá aj z iného hľadiska, lebo osvetľuje prípad zabudnutia slova bez náhradnej spomienky a potvrdzuje už formulovanú tézu, že objavenie alebo neobjavenie sa nesprávnych náhradných spomienok nemôže zdôvodniť zásadnú odlišnosť.³

Hlavná cena príkladu *aliquis* je v inej odlišnosti od prípadu „Signorelli“. V poslednom príklade sa reprodukovanie mena ruší dodatočným účinkom chodu myšlienok, ktorý sa krátko predtým začal a bol prerušený, ktorého obsah však nevykazoval nijaký zreteľný vzťah k novej téme obsahujúcej

³ Podrobnejšie pozorovanie ešte väčšmi redukuje protiklad medzi analýzou „Signorelli“ a analýzou *aliquis*, pokiaľ ide o náhradné spomienky. Aj tu sa totiž zdá, že zabúdanie je sprevádzané náhradným výtvorom. Keď som sa svojho partnera neskôr opýtal, či mu v jeho úsilí vybaviť si chýbajúce slovo nezišlo na um ako náhrada niečo iné, povedal, že spočiatku pocítil pokušenie dať do onoho verša *ab: nostris ab ossibus* (možnože oddelenú časť slova *a-liquis*) a že sa mu potom zvlášť zreteľne a tvrdojšie vnucovalo slovo *exoriare*. Skepticky poznamenal: zrejme preto, lebo to bolo prvé slovo verša. Keď som ho požiadal, aby predsa len sústredil pozornosť na asociácie so slovom *exoriare*, uviedol exorcizmus. Lahko si viem teda predstaviť, že zosilnenie slova *exoriare* pri reprodukovaní malo vlastne hodnotu takéhoto náhradného výtvoru. Ten možno vznikol asociáciou: *exorcizmus*, vychádzajúcej z mien *svätých*. To sú však detaily, ktorým nemusíme pripisovať význam (*P. Wilson: The imperceptible Obvious, Revista de Psiquiatria, Lima, Januar 1922*, naproti tomu tvrdí, že zosilnenie slova *exoriare* má vysokú objasňujúcu hodnotu, pretože exorcizmus je najlepšou symbolickou náhradou potlačenej myšlienky na odstránenie obávaného dieťaťa potratom. S vďakou prijímam túto opravu, ktorá neruší závažnosť uvedenej analýzy). Je však celkom dobre možné, že objavenie sa akejkoľvek náhradnej spomienky je stálym – možno iba charakteristickým a zradným znamením úmyselného zabudnutia motivovaného potlačením. Tento náhradný výtvor by teda pretrvával v zosilnení prvku susediaceho so zabudnutou vecou aj tam, kde sa nesprávne substitutívne meno neobjavuje. Napr. v prípade „Signorelli“, pokiaľ mi zostávalo maliarovo meno neprístupné, bola vizuálna spomienka na cyklus jeho fresiek a na jeho autoportrét, umiestnený v rohu, *nadmieru* jasná, rozhodne intenzívnejšia, než bývajú inokedy stopy mojich vizuálnych spomienok. V inom prípade, ktorý som tiež uviedol v článku z r. 1898, som z adresy spojenej s nepohodlnou návštevou v cudzom meste beznádejne zabudol názov ulice, ale zato som si akoby na posmech mimoriadne jasne zapamätal číslo domu, hoci mi číselná pamäť robí veľké ťažkosti.

meno Signorelli. Medzi potlačenou témou a témou zabudnú-
tého mena bol iba vzťah časovej kontinguity; táto stačila, aby
obidve témy mohli vstúpiť do vzájomného vzťahu prostred-
níctvom vonkajšej asociácie.⁴

Naproti tomu v príklade *aliquis* niet ani stopy po takej
nezávislej potlačenej téme, ktorá by bola bezprostredne
predtým zamestnávala vedomé myslenie a teraz by dodatočne
pôsobila ako rušiaci činiteľ. Rušenie reprodukovania
tu vychádza z vnútornej stránky začatej témy a začína sa
tým, že nevedome rastie odpor proti prianiu vyjadrenému ci-
tátom. Postup musíme rekonštruovať takto: Hovoriaci vy-
slovil poľutovanie, že terajšiu generáciu jeho ľudu ukracujú
v jej právach, že nová generácia, vešti ako Dido, sa sama po-
mstí na utláčateľoch. Vyslovil teda pranie potomstva.
V tomto memento bol prerušený protikladnou myšlienkou.
„Naozaj tak veľmi túžiš po potomstve? To nie je pravda.
V akej trápnej situácii by si sa ocitol, keby si teraz dostal
správu, že od tej, na ktorú myslíš, očakávaš potomka? Nie,
ty nechceš nijaké potomstvo, hoci ho potrebujeme kvôli po-
mste.“ Tento odpor sa teraz uplatní tak, že vytvorí, presne
ako v prípade Signorelli, vonkajšiu asociáciu medzi jedným
z prvkov jeho predstáv a prvkom potlačeného priania, ale
tentoraz veľmi násilným spôsobom, umelou okľukou aso-
ciácií. Druhá podstatná zhoda s príkladom Signorelli vy-
plýva z okolnosti, že odpor pochádza z potlačených zdrojov
a vychádza z myšlienok, ktoré môžu vyvolať odvrátenie po-
zornosti. Toľko o rozmanitosti a vnútornej príbuznosti obi-
dvoch príkladov zabúdania mien. Spoznali sme druhý me-
chanizmus zabúdania, totiž rušenie nejakej myšlienky vnú-
torným odporom vychádzajúcim z potlačeného. S týmto
procesom, ktorý sa nám zdá ľahšie pochopiteľným, sa v prie-
behu našich úvah ešte viackrát stretieme.

⁴ Nie som celkom presvedčený, či v prípade Signorelli nechýba vnútorná súvis-
losť medzi obidvoma myšlienkovými okruhmi. Ak pozorne sledujeme potlačené
myšlienky týkajúce sa smrti a sexuálneho života, narážame na ideu, ktorá je
v blízkom vzťahu k téme orvietskych fresiek.

III ZABÚDANIE MIEN A SLEDU SLOV

Skúsenosti, ako je práve spomenutá, ktoré sa týkajú priebehu zabúdania časti zo sledu cudzojazyčných slov, môžu prebudiť zvedavosť, či si zabúdanie slovosledu v materinskom jazyku vyžaduje podstatne iné vysvetlenie. Zvyčajne sa nečudujeme, ak si po istom čase nejaký vzorec alebo báseň, ktoré sme sa naučili naspamäť, vieme vybaviť v pamäti iba nepresne, so zmenami a medzerami. No keďže toto zabudnutie nezasahuje rovnakou mierou všetko, čo sme sa naučili, ale si, ako sa zdá, zasa len vyberá určité časti, oplatí sa analyzovať jednotlivé príklady takéhoto chybného reprodukovania.

Istý mladší kolega, ktorý v rozhovore so mnou vyslovil domnienku, že by zabúdanie básní v materinskom jazyku mohlo byť motivované podobne ako zabúdanie jednotlivých prvkov zo sledu cudzojazyčných slov, sa zároveň ponúkol za objekt skúmania. Spýtal som sa ho, na ktorej básni chce urobiť tento pokus, a on si vybral *Korintskú nevestu*, pretože túto báseň má veľmi rád a aspoň niektoré verše vie naspamäť. Na začiatku reprodukovania sa objavila uňho nápadná neistota. „Je tam: »Cestou z Korintu do Atén,«“ spýtal sa „alebo »Cestou z Atén do Korintu«?“ Aj ja som na chvíľu zaváhal, kým som mu so smiechom nepripomenul, že názov básne *Korintská nevesta* nevyvoláva pochybnosti o tom, ktorou cestou sa mladík vybral. Reprodukovanie prvého verša potom prebehlo hladko alebo aspoň bez nápadného skreslenia. Po prvom riadku druhého verša sa zazdalo, akoby chvíľu hľadal slová, potom však pokračoval a recitoval takto:

Ale ako ho asi privítajú?

Teraz, keď každý deň niečo nové prináša?

Lebo on sám a jeho rod sú ešte pohania.

Títo sú však kresťania a – pokrstení (getauft).

Už predtým som začudovane zbystril sluch; po dokončení posledného riadku sme sa obidvaja zhodli na tom, že tu došlo k nejakému skomoleniu. Keďže sa nám však nepodarilo napraviť ho, ponáhľali sme sa ku knižnici, prelistovali Goetheho básne a na naše prekvapenie sme zistili, že druhý riadok tohto verša má celkom iné znenie, ktoré kolegova pamäť akosi vylúčila a nahradila niečím cudzím. Správne má byť:

Ale ako ho asi privítajú?

*Nepríde mu draho táto česť? (Wenn er teuer nicht die
Gunst erkaufi?)*

So slovom „erkaufi“ sa rýmovalo „getauft“ a zdalo sa mi čudné, že konštelácia: pohan, kresťania a pokrstený mu pri rekonštrukcii textu tak málo pomohla.

Viete si vysvetliť, spýtal som sa kolegu, prečo ste v básni, ktorú, ako vravíte, dobre poznáte, vynechali riadok, a máte tušenie, z akej súvislosti ste čerpali náhradu?

Hoci očividne nerád, bol ochotný to vysvetliť. „Riadok: »Teraz, keď každý deň niečo nové prináša« mi je povedomý; zdá sa mi, že som tieto slová nedávno použil vo vzťahu k svojej praxi, so vzostupom ktorej som, ako viete, v súčasnosti veľmi spokojný. Ako sa dostala tá veta práve sem? Viem o jednej súvislosti. Riadok »ak si draho nevykúpi priazeň« mi zrejme nebol príjemný. Súvisí to s istými pytačkami, na ktorých ma prvý raz odmietli a ktoré chcem teraz zopakovať, keďže sa moja finančná situácia zlepšila. Nemôžem vám povedať viac, ale ak ma teraz prijímú, nemôže mi byť predsa príjemné pripomínať si, že vtedy aj teraz viedla k rozhodnutiu určitá vypočítavosť.“

To sa mi zdalo samozrejmé, hoci som nepoznal bližšie okolnosti. Pýtal som sa však ďalej: Ako ste vôbec prišli na to, že pletiete svoje súkromné záležitosti do textu *Korintskej nevesty*? Ide vari vo vašom prípade o také rozdiely v náboženstve, aké sa uplatňujú v tejto básni?

Pre klik nových vier
Lásku, vernosť ver'
Neraz vytrhnú jak planú byl'.

Neuhádol som, ale bolo zaujímavé zistiť, ako mu táto jediná vhodne mierená otázka otvorila oči, takže mi mohol odpovedať niečím, čo bolo dovtedy iste neznáme aj jemu samému. Pozrel na mňa utrápene a s nevôľou zašomral jeden z nasledujúcich veršov básne:

Pozri si ju dobre!
Zajtra bude šedivá.¹

a stručne poznamenal: Ona je o niečo staršia ako ja. Aby som ho ďalej netrápil, prestal som klásť otázky. Vysvetlenie sa mi zdalo postačujúce. No iste prekvapilo, že sa úsilie zistiť pôvod chybného výkonu pamäti muselo dotknúť takých vzdialených, intímnych a nepríjemným afektom poznačených záležitostí pokusnej osoby.

Ďalší príklad zabudnutia časti slovosledu zo známej básne uvádzam podľa C. G. *Junga*² a jeho vlastnými slovami.

„Istý pán chce zarecitovať známu báseň: »Osamote stojí smrek« atď. Pri slovách »Prichádza naň spánok« sa beznádejne zastavil a úplne zabudol slová »s bielou pokrývkou«. Zabudnutie takej známej básne mi bolo nápadné a vyzval som ho, aby mi porozprával, čo mu zide na um ako asociácia k »s bielou pokrývkou«. Vznikol tento rad: Pri bielej pokrývke myslím na pokrývku pre mŕtveho – plachtu, ktorou

¹ Kolega však toto krásne miesto v básni trochu pozmenil, pokiaľ ide o doslovné znenie a zmysel. Strašidelná dievka vraví svojmu snúbencovi:

Retiazku máš darom odo mňa ty,
ja si beriem vlasov tvojich pár.
Hľadže, aké sú!
Zbelieš od desu,
A len tam ti opäť sčernie tvár.

² C. G. Jung, *Über die Psychologie der Dementia praecox*. 1907, s. 64.

sa prikrýva mŕtvola – (prestávka) – teraz myslím na jedného blízkeho priateľa – jeho brat nedávno náhle zomrel – vraj ho ranila srdcová mŕtvica – bol *tiež* veľmi korpulentný – môj priateľ je *tiež* korpulentný a už som myslel aj na to, že by ho mohol *tiež* stihnúť podobný osud – zrejme má príliš málo pohybu. Keď som počul o tom úmrtí, dostal som náhle strach, že by sa mi to mohlo *tiež* prihodiť, lebo naša rodina má aj tak sklon k tučnote a môj dedo *tiež* zomrel na srdcovú mŕtvicu; ja sa *tiež* pokladám za príliš tučného, a preto som pred niekoľkými dňami začal odtučňovaciu kúru.“

„Pán sa teda nevedomky okamžite stotožnil so smrekom, ktorý je zakrytý bielou plachtou,“ poznamenáva Jung.

Za nasledujúci príklad zabudnutia sledu slov vďačím svojmu priateľovi S. *Ferenczimu* z Budapešti. Na rozdiel od predchádzajúcich sa týka vlastných slov pokusnej osoby, a nie vety prebratej od básnika. Zároveň nám odhaľuje nie celkom zvyčajný prípad, keď zabudnutie slúži našej obozretnosti, ak jej hrozí nebezpečenstvo, že podľahne momentálnej žiadostivosti. Chybný výkon tak plní užitočnú funkciu. Keď vytriezvieme, dávame za pravdu onomu vnútornému prúdu, ktorý sa predtým mohol prejaviť len zlyhaním – zabudnutím, psychickou impotenciou.

„V spoločnosti ktosi povedal »Tout comprendre c'est tout pardonner« (Všetko pochopiť znamená všetko odpustiť. *Pozn. prekl.*). Poznamenal som k tomu, že prvá časť vety stačí; »pardonovanie« je prejavom povýšenosti, to nechajme Bohu a duchovným. Jeden z prítomných pokladal túto poznámku za veľmi správnu; to ma povzbudilo a – pravdepodobne, aby som si zabezpečil priaznivú mienku dobroprajného kritika – povedal som, že mi nedávno zišlo na um čosi lepšie. Keď som to však chcel porozprávať – nemohol som si spomenúť. Hneď som sa pobral domov a spísal krycie nápady. Najprv mi prichádza na um meno priateľa a ulice v Budapešti, ktoré boli svedkami zrodu onej hľadanej myšlienky; potom meno iného priateľa menom *Max*, ktorého podomácky voláme *Maxi*. To ma privádza k slovu *maxima* a k spomienke, že vtedy (takisto